

peutuminen. Helsinki: SKS.

PAANANEN, RITVA 1996: Kuuntelija radiokielien normittajana. – *Virittäjä* 100 s. 520–535.

PAUNONEN, HEIKKI 1994: *Language change in apparent time and in real time*. Presented at 23rd Annual Conference on New Ways of Analyzing Variation. Stanford, C-A.

Sociolinguistics. An international handbook of the science of language and

the society. Vol. 1–2. Berlin: de Gruyter, 1987–1988.

SUOJANEN, M. K. – SUOJANEN, PÄIVIKKI (toim.) 1982: *Sosiolingvistiikan näkymiä*. Helsinki: Gaudeamus.

TRUDGILL, PETER 1974: *Sociolinguistics. An introduction to language and society*. Harmondsworth: Penguin.

WARDHAUGH, RONALD 1986: *An introduction to sociolinguistics*. Oxford: Basil Blackwell.

DISKURSSINÄKÖKULMIA KIELENOPETUKSEEN

Evelyn Hatch *Discourse and language education*. Cambridge Language Teaching Library. Cambridge: Cambridge University Press, 1992. 3. painos 1996. XI + 333 s. ISBN 0-521-41582-9.

Evelyn Hatchin kirja *Discourse and language education* on oppikirja — tai oppikurssi. Se opettaa menetelmiä, joita diskurssin tutkimiseen on kehitetty, harjoituttaa käyttämään niitä ja innostaa tekemään omaa tutkimusta.

Kirjan tekijä on soveltavan kielitieteen emeritaprofessori, ja teos on syntynyt diskurssikurssien pohjalta, joita hän on pitänyt Kalifornian yliopistossa Los Angelesissa. Näillä kursseilla on ollut oppilaita eri aloilta: viestinnän ja kielitieteen opiskelijoita, englantia toisena ja vieraana kielenä opettavia, viittomakielen opettajia, kielellisesti heterogeenisten ryhmien kanssa työskenteleviä. Osallistujien laaja kirjo näyttäytyy teoksessa esimerkkien, harjoitustehtävien ja tutkimusideoiden runsautena ja monipuolisuutena.

Kirja koostuu yhdeksästä luvusta, jotka on rakennettu keskenään samaan tapaan: niihin sisältyy tekstiä, harjoituksia, lisätehtäviä ja kirjallisuusluettelo. Luvuissa teksti ja harjoitukset vuorottelevat: kun on kä-

sitelty tietty osa kokonaisuudesta (vaikka pa jokin puheakteista kuten neljännessä luvussa), tehdään siihen liittyviä harjoituksia; tällaisia »Practice»-jaksoja on eri luvuissa 3–10 ja kirjassa yhteensä 57 (niissä kaikkiaan 279 tehtävää). Luvun lisätehtäväjakso nimeltään »Research and application» sisältää katsauksen tutkimuksiin sekä sovellusideoita niiden pohjalta; näitä tehtäväkohtia on yhteensä 111. Kirjallisuusluettelo luvun lopussa ohjaa esitelyjen tutkimusten lähteille. — Teos toimii siis myös virikemateriaalina ja käsikirjanakin.

Kirjalle asetetut tavoitteet esitellään johdantoluvun alussa. Avainsanoiksi tekijä on kursivoinut sanat *systemi* ja *käyttö*. Kieltä on ollut tapana luonnehtia mielivaltaisten symbolien systeemiksi, jota käytetään ihmisten välisessä kommunikaatiossa. Hatchin kirja pyrkii auttamaan lukijaa havaitsemaan systeemin myös siinä, miten kieltä käytetään kommunikaation välineenä sosiaalisissa yhteyksissä. Pyrkimyksenä on samalla saada lukija vakuuttumaan sii-

tä, että kielen »käyttö» on sekin osa kieltä, osa mielivaltaisten symbolien järjestelmää.

Kommunikaatiota lähestytään kirjassa eri näkökulmista. Käsitettä »diskurssianalyysi» ei määritellä sen monimutkaisemmin, kuin että se on kommunikaation kielen tutkimusta — puhutun ja kirjoitetun. Kulloinenkin lähestymistapa riippuu tavoitteista: jos vaikkapa halutaan hahmottaa ohjaustilanteiden kieltä, käytetään eri analyysimenetelmiä kuin lasten kertomuksia tutkittaessa.

Järjestys, jossa tutkimusmetodeihin tutustutaan, on kirjoittajan mukaan samalla hierarkkisesti porrasteinen. Ensimmäisen luvun aiheena eli ylimpänä hierarkiassa ovat kommunikaatiosysteemin universaalit piirteet, mistä toisessa luvussa edetään sosiaalisen tason tarkasteluun; lukujen taustana ovat Goffmanin luokittelut (mm. 1955, 1976). Kolmannessa luvussa kommunikaatiota tarkkaillaan skriptiteorian näkökulmasta (ks. Schank ja Abelson 1977) eli havainnoidaan, millaisia käyttäytymiskaavoja toistuvissa tavoitteellisissa tilanteissa — kuten kaupassakäynti tai oppitunti — noudatetaan. Neljäs luku käsittelee puheakteja ja viides retorisia rakenteita. Yhdessä luvut 1–5 antavat kuvan siitä, millaisia struktuureja kommunikaation eri tasoilla on ja kuinka niitä viestimistarkoituksissa käytetään (s. 2).

Kuudennessa luvussa käsitellään diskurssin koherenssia ja sitä, millaisin kielellisin keinoin se luodaan. Seitsemäs luku esittelee erilaisia dikotomisista tarkastelutapoja, joiden kautta voidaan oppia havaitsemaan erityyppisten diskurssien ominaispiirteitä, esimerkiksi niiden syntaktisia eroavuuksia. Kahdeksannen luvun aiheita ovat pragmatiikka, prosodia ja kontekstuaalinen analyysi. Loppuluku on opitun kertaus. Siinä metodit ensin ryhmitellään uuteen järjestykseen, jolloin syntyy kolme pääryhmää: kielellis-kognitiiviset mallit, kielellis-kognitiiviset prosessit ja sosiaalis-kielellis-

kognitiiviset prosessit (s. 291–292). Sen jälkeen eri metodien käyttömahdollisuuksia havainnollistetaan kokeilemalla, miten ne kukin sopivat samaan aineistoon.

Kaikkien metodien esittelyyn liittyy runsaasti harjoituksia. Niillä tähdätään kirjoittajan mukaan siihen, että opiskelija tulisi tietoisemmaksi kielen systemaattisuudesta diskurssitasolla ja harjaantuisi aineiston analysoinnissa sekä saisi vinkkejä omaa tutkimusta varten; harjoituksia voi käyttää myös ryhmätöiden tehtävänantoina (s. 2).

Yksi tyyppi harjoittelua on tehdä havaintoja omasta ja muiden toiminnasta, esimerkiksi: kuinka aloitat ystävälle osoitetun kirjeen (kommunikaation rakenne: aloitukset; luku 1, harjoitustehtävä 1.1.4), miten käytät palauteilmauksia puhuessasi vierasta kieltä (kommunikaation sosiaaliset pakot: palaute; luku 2), millaisia skriptejä (esim. kaupassakäynti, lääkäriissäkäynti) lapset harjoittelevat (luku 3). Usein harjoituksissa myös kehoitetaan listaamaan asioita tai pohtimaan jotakin seikkaa. Esimerkiksi: listaa viisi ilon ilmausta ja laadi niistä vahva–heikko-jatkumo (puheaktit: ekspressiivit, luku 4), mieti toisen kielen puhumiseen liittyviä tilanteita, joissa intonaatiosi on aiheuttanut erityisen reaktion, vaikka sisältö muuten on ollut korrektisti esitetty; vertaa muiden kanssa ja etsi yhteisiä piirteitä (prosodia, luku 8).

Aineistoilla on tärkeä osa harjoittelussa. Ensituntuman aineiston keruuseen ja analysointiin opiskelija saa jo aivan alkuvaiheessa, kun hänet (s. 14) lähetetään kentälle nauhoittamaan oppitunti. Ensimmäisenä omaan aineistoon kohdistuvana työnä on litteroida tarkasteltaviksi kohdat, joissa on aloituksia ja lopetuksia. Ryhmätyöksi tämä laajenee niin, että omia havaintoja verrataan muiden osallistujien löydöksiin. Kun kurssi etenee, sama nauhoitus palvelee aineistona eri lukujen asioita opiskeltaessa: siitä tutkitaan mm. palautteita, vuoronvaihtoa,

Gricen maksimeja, opetuskriptien kiteytyneitä sanontoja, opettajan käyttämiä ohjauksia, esimerkkejä Hallidayn funktionaalista kategorioista, kohteliaisuuksien esittämistä tai sitä, miten opettaja selittää rakenteiden käyttöyhteyksiä (kontekstuaalinen analyysi). Kurssin mittaan kerätään muitakin (suullisia ja kirjallisia) aineistoja erilaisia tutkimusprojekteja varten: mm. pyydetään oppilailta tai kavereilta muistiinpanoja ja tutkitaan, miten niissä edustuvat puhutun tai kirjoitetun tyylin luonteenomaiset piirteet.

Millaisia näkökulmia kirja tarjoaa kieltenopettajalle? Kirjaa ei ole tarkoitettu oppaaksi, joka neuvoisi, miten diskurssia opetetaan, sanoo Hatch, mutta monia harjoituksia voi hänen mukaansa käyttää lisäämään oppijoiden tietoisuutta diskurssin takana piilevästä systeemistä — varsinkin jos uskoo, että kielenoppijat ovat kielen tutkijoita (s. 2). — Yksi »oppija-tutkijoita» innostava aihe saattaisi olla vaikkapa edellä mainittu palauteilmausten käyttö eri kielissä.

Oman työn tutkimiseen kirja tarjoaa opettajalle monia vinkkejä. Opetustyöhön sopivista harjoituksista on jo edellä esimerkkejä, mutta lisäksi voi mainita oppimateriaaleihin liittyvät tehtävät. Näihin kuuluu muun muassa kirjan ensimmäinen harjoitus, jossa katsotaan opetusmateriaalin dialogeja ja puhelinkeskusteluja sen tiedon valossa, mitä aloitusten rakentamisesta on alkusivuilla ehditty saada. Laajempi harjoitustyö löytyy neljännessä luvusta, missä puheaktien funktioita opiskeltaessa on yhtenä tehtävänä katsoa otos oppikirjoja ja miettiä, millainen on niiden ensisijainen lähestymistapa: kieliopillinen, tilannelähtöinen vai käsitteellis-funktionaalinen.

Koska oma alani on suomi toisena ja vieraana kielenä, olen katsonut erityisesti kakkoskielen opetukseen ja tutkimukseen liittyviä ideoita. Vaikka kirjassa kakkoskieli luonnollisesti usein on englanti — myös

niissä tutkimuksissa, joissa suomi sovellettu tehtävien yhteydessä mainitaan (s. 40–42: Palmberg 1979, 1982; s. 57: Lehtonen 1979) — ongelmissa on yhtäläisyyksiä. Esimerkiksi kovin etäisestä kulttuurista tulevan opiskelijan teksti saa tämän tästä opettajan ymmälleen ja ankarasti pohtimaan aihetta »genret ja kulttuuritausta», jota käsitellään retoriikkaluvussa; esimerkkeinä siinä ovat muun muassa japanilaisen opiskelijan esittämä kertomus (s. 172) ja kiinalaisen opiskelijan kuvaus omasta huoneestaan (s. 176). Kiintoisaa ja etenkin kirjoittamisen opetuksen kannalta tärkeää pohdittavaa ja tutkittavaa riittää myös vaikkapa ei-syntyperäisten kirjoittajien käyttämissä konjunktioissa (vrt. retorisen struktuurin analysointitehtävä 17, s. 205–206) tai tekstien koherenssiin liittyvissä seikoissa (ks. esim. koheesiosidoksia koskeva tehtävä 8, s. 232–233).

Discourse and language education on kirja, joka tarjoaa runsaasti virikkeitä kieltenopettajille. Olisi hyvä, jos myös suomea toisena kielenä opettavat ottaisivat sen lukemistokseen. Vielä parempi olisi, jos kakkoskielen opettajille ja opettajiksi aikoville järjestettäisiin yliopistotason kurssi, jossa tämän kirjan tapaan opiskellen ja tutkivasti harjoitellen tutustuttaisiin erilaisiin diskurssinäkökulmiin. Aivan erinomaista olisi, mikäli kurssin myötä karttuisi myös sellaista uutta tietoa, joka helpottaisi alan isoa ongelmaa — edistyneille tarkoitettun oppimateriaalin puutetta. ■

SALLI-MARJA BESSONOFF
Suomen kielen laitos,
PL 3 (Fabianinkatu 33),
00014 Helsingin yliopisto
Sähköposti:
salli-marja.bessonoff@helsinki.fi

LÄHTEET

- GOFFMAN, ERVING 1955: On face-work: an analysis of ritual elements in social interaction. – *Psychiatry* 18 s. 213–231. [Myös teoksessa ADAM JAWORSKI & NIKOLAS COUPLAND (toim.) *The discourse reader* s. 306–320. London: Routledge, 1999.]
- 1976: Replies and responses. – *Language in Society* 5 s. 257–313.
- LEHTONEN, JAAKKO 1979: Speech rate and pauses in the English of Finns, Swedish-speaking Finns, and Swedes. – R. Palmberg (toim.), *Perception and production of English: Papers on interlanguage*. AFTIL 6 s. 35–51.
- Publications of the Department of English. Turku: Åbo Akademi.
- PALMBERG, ROLF 1979: Investigating communication strategies. – R. Palmberg (toim.), *Perception and production of English: Papers on interlanguage*. AFTIL 6 s. 53–75. Publications of the Department of English. Turku: Åbo Akademi.
- 1982: Laughing matters — a look at some foreign-language communication data. – *Scandinavian working papers on bilingualism* 1 s. 12–18.
- SCHANK, ROGER C. – ABELSON, ROBERT P. 1977: *Scripts, plans, goals, and understanding*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.